

**Talabalarda madaniyat mazmunining invariantini o'zlashtirganda
subyektivlikka aylanish jarayonining mexanizmlari**

Mattiyev I.B.

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

“Tillarni o'qitish” professor v.b., DSc

+998932240076, ilhom_matiev@gmail.uz

Annotatsiya. *Ushbu maqolada bugungi kunda talabalarda madaniyat mazmunining invariantini o'zlashtirganda subyektivlikka aylanish jarayonining mexanizmlari muallif tomonidan yoritib berilgan hamda taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *ta'lim, madaniyat, ta'lim tizimi, invariant, mexanizmlar.*

Ma'lumki, jumladan, sog'lom avlodni tarbiyalash madaniyati ikki xil o'lchovda mavjud bo'ladi: 1) ob'ektivlashganlar to'plami shaklida talabaning rivojlanishi uchun tashqi sharoitlarda yaratadigan antifaktlar; 2) professional va shaxsiy yashash maydoni va rivojlanish vaqtida sog'lom turmush tarzi shaklida shaxsning shaxsiy tajribasi, ma'no va ma'nolarni faol ravishda to'plash. Sog'liqni saqlash madaniyatini, uni o'zlashtirish darajasida mavjudligi bevosita shaxsning tushunish, ma'no va ma'nolarni hosil qilish, ularni real hayotda tasdiqlash qobiliyati bilan bevosita bog'liqligidir¹. Madaniyatga moslashish bosqichidan o'zlashtirish bosqichiga o'tish jarayoniga qo'yiladigan normativ talablar tashqi belgilash, (rivojlanish va assimilyasiya) sog'liqni saqlash madaniyatining o'zgarmasligini shaxsiy ma'no sifatida faol ichki qabul qilish bilan o'tish jarayoni sodir bo'ladi, bunda talaba uning yordami bilan ko'payish va moslashish darajasida ta'lim jarayonida ishtirok etadi. Talaba rivojlanishining ushbu darajasida madaniyatni universalligining dunyoqarashga nisbatan subyektivligini ko'rsatadi. U o'zining madaniy va ma'rifiy

¹ Маджуга, А.Г. Формирование валеологической культуры в контексте совместно-диалогической здоровотворческой деятельности субъектов образовательного процесса / А.Г. Маджуга, М.Д. Мамадияров, СВ. Ткаченко // *Валеология*. - 2003. - №12. - С.-.58-61.

amaliyotida ularga amal qilish uchun ma'no va ma'nolarni baholash, sharhlash qobiliyatini takomillashtiradi. "Interpretasiya, uning orqasida har doim sub'ekt bo'ladi, u ma'nolarni belgilaydi va o'qiydi, mavzu farazlarini ilgari suradi, birlashtiradi. Ekzistensial-ekzistensial yondashuvning elementlari bo'lib, bu madaniyat va jamiyatda ichki erkinlik va ildizlarga ega bo'lishni, shuningdek, to'g'ri kognitiv-gnoseologik, uslubiy va hermenevtik jihatlaridir"². Bu boradagi sub'ekt faoliyatining xarakteri shaxsiy va kasbiy rivojlanish darajasi sezilarli darajada ta'lim amaliyotini individual-shaxsiy kontekst darajasida uch jihatdan takomillashtirish unga bog'liq. Ichki hayot tajribasi va pedagogikada tarixan to'plangan bilimlarni o'zlashtirishning to'liqligi, faoliyat usullari va ular bilan bog'liq ko'p qirrali munosabatlarga ega bo'ladi.

Birinchidan, ta'limni shunday tavsiflaydi: mavzuni shakllantirish, ya'ni sub'ektni bilishning izohli faoliyatida "haqiqatga kirish" (Aflotunga ko'ra) va ma'nolarni olishning zarur sharti va vositalari.

Ikkinchisi, paydo bo'lgan shaxsning "umumiy tajriba va bilimga" ko'tarilishini ifodalaydi, chunki odam bunday qilmaydi. Tabiatan shunday bo'lishi kerak. Biz ta'limdagi muhim narsaning shaxsni uning ma'naviy ma'nosida yuksaltirish kabi tomoni haqida gapiramiz. Amalda, bu o'z-o'zidan mavhumlash, o'zini bevosita shaxsiy istaklari va ehtiyojlaridan, shaxsiy ehtiyojlaridan uzoqlashtirish qobiliyatini anglatadi. Manfaatlar, shaxs rivojlanishining ma'naviy energiyasini belgilovchi umumiylikni umuminsoniylik doirasidagi maxsusning namoyon bo'lishiga misol sifatida ko'rish va tushunish mumkin.

Uchinchi jihat ta'lim hodisasini shaxsning rivojlanishini belgilovchi omil nuqtai nazaridan tavsiflaydi, uning yordamida u namoyon bo'ladi va shu bilan birga uning subyektivligini yaratadi, uni konkretlashtirish shaklida ifodalaydi. Sog'lom turmush tarzining umumiy tajribasi o'z-o'zidan shakllanadigan sub'ektivlik umuminsoniylikning konkret borligiga, uning mazmunini individuallashtirishga aylanadi. Talabalarning salomatlik madaniyatida shaxsiy rivojlanishining ushbu bosqichi quyidagi mexanizmlarni nazarda tutadi:

² Рахматов А. Жинсий тарбия масалалари. -Т., «Медитсина.» 1991 й.
www.tadqiqotlar.uz

a) faoliyatni baholash hayot qadriyatlari va ularning ma'nosini shaxsan o'zi uchun ta'lim sub'ekti sifatida izlash;

b) bilishning hissiy va mavhum-mantiqiy tomonlari o'rtasida "ko'priklar qurish" ma'nosi orqali; c) madaniy identifikatsiya salomatlik madaniyatiga mansubligini anglash;

d) aks ettirish usuli sifatida o'z-o'zini bilish pedagogik ta'limning predmeti sifatida;

e) tanlash, sog'liqni saqlash madaniyati qadriyatlari va ularni sub'ektivlashtirish va boshqalar. Ushbu bosqichda talabani sub'ektivligi va shu asosda uning individualligi yanada kengayadi. Tashqaridan talabani faol rivojlanayotgan ijtimoiylashuviga ob'ektiv salomatlikni yaxshilash faoliyati ko'rinishidagi faoliyatning namoyon bo'lishi qo'shiladi. O'z ichki dunyosi, mahalliy va jahon pedagogikasida sog'liqni saqlash madaniyatining dunyoqarashiga asoslangan o'z-o'zini rivojlantirish va o'zini o'zi aniqlashning etakchi omillaridan biridir. Ichki aks ettirish ijodiy jarayonning eng muhim tarkibiy qismlariga kelajakdagi talabani o'zini o'zi anglashi, o'z borlig'ini konkret ko'rinish tarzida qadrlashi, o'z-o'zini bilish orqali o'ziga g'amxo'rlik qilishi kabilar kiradi. Salomatlik va xavfsizlikning ahamiyati faoliyat motivining rag'batlantiruvchi kuchini kognitiv assimilyatsiya darajasida emas, balki jarayonga hissiy munosabatda bo'lishidir. Kognitiv faoliyatning bu tomoni kognitiv va hissiy, oqilona va irratsional va boshqalarning dialektik birligini hisobga olish zarurligini asoslaydigan ko'plab psixologik va pedagogik tadqiqotlar natijalari bilan ko'rsatilgan bo'ladi. Shunday qilib, sog'liqni saqlash madaniyati sub'ekti sifatida talabaga aylanishini o'zlashtirish jarayoni uning qadriyatlari va normalari o'rtasidagi tub farqni amalga oshirishga asoslanadi. Pedagogik standartlar, shu jumladan pedagogik normalarga hamroh bo'lib, o'qituvchi faoliyatining oqilona tashqi berilgan, har doim ham amalga oshirilmaydigan, tartibga soluvchisi sanitariya-gigienik jarayoni hisoblanadi. O'z navbatida, qadriyatlar - hissiy o'zlashtirilgan ichki, faoliyati shuning uchun ham o'zining ruhiy niyati sifatida qabul qilinadi va qayd etilgan mavzu tomonidan undaydigan kuchga ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Маттиев, И. Б. (2011). Культура здорового образа жизни: взгляды прошлых цивилизаций (на примере Узбекистана). In Педагогика: традиции и инновации (pp. 49-51).
2. Маттиев, И., & Шодиярова, К. (2020). Талабаларда саломатликни асрашга йўналтирилган тафаккурни шакллантиришга хизмат қиладиган шакллар, воситалар, методлар. Общество и инновации, 1(2/S), 314-318.
3. Маттиев, И. Б. (2016). Некоторые направления государственной политики здоровьесбережения как педагогический фактор формирования здорового поколения. Бюллетень науки и практики, (10 (11)), 358-363.
4. Маттєв И. Б. (2022). Социально-педагогическая необходимость развития здравоохранения для студентов. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(4), 300-304.
5. Mattiev, I. B. (2022, February). INNOVATION TECHNOLOGIES IN EDUCATION SYSTEM AND THEIR USE. In Conference Zone (pp. 167-168).
6. Маттєв И. Б. (2022, февраль). ВАЖНОСТЬ ДИСТАНЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НЕЗАВИСИМОМ ОБРАЗОВАНИИ. В конференц-зоне (стр. 20-23).
7. Маттиев, И. Б. (2022). ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАР ВА УЛАРНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ. Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: Nazariya va amaliyot, 1(11), 22-24.
8. Маттиев, И. Б. (2019). САЛОМАТЛИКНИ АСРАШГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН ТЕХНОЛОГИЯЛАР: ДОЛЗАРБЛИК САБАБЛАРИ ВА ОМИЛЛАРИ. Интернаука, (14-2), 56-58.
9. МАТТИЕВ, И. (2017). САЛОМАТЛИКНИ АСРАШГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН ТЕХНОЛОГИЯЛАР: ЎҚИТУВЧИЛАР КОМПЕТЕНЦИЯСИ МАСАЛАЛАРИ. ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА, 35(2), 61-64.